په پښتوژبه کښې د نیولوجیزم باقاعده غورځنګونه

Formal Movements of Neologism in Pashto Language

شریف خان*

Abstract:

The scholar in this article has shed scholastic light on movements of Neologism formally taken shape in Pashto literature. Though, the roots have been academically drawn-out to the early signs, but specifically engrossed emphasis on formal initiation of Neolgism efforts through systematic approach. In this way, Amir She Ali Khan is dubbed by the linguistics as the first Amir to have launched endeavours on official level to cope with this linguistic phenomena. He established ways and means for this purpose and supervised the efforts to logically deal with this confronting challenge. Apart from Amir's efforts, the Alamu Academ Kabul, Pashto Academy Peshawar, and the contribution of Abdul Samad Khan Achakzai and Dr. Majawar Ahmed Ziyar have played incomparable role in this direction. The researcher has strived critically to bring forth all those efforts rendered for neologism movements in Pashto literature.

Keywords: Neologism, engrossed,linguistic, rendered, literature.

د پښتو ژبې پوهان او لیکوالان که څه هم د پښتو نیولوجیزم پېل د امیر کروړ له هغو لرغونو(Classic) ، خپللاسي(Neologism) رغول شوو او پورویزونه (adopted words) سره تړلي، کوم چې د پښتو ژبې په لومړي موندل شوي حماسي نظم کښې راوړل شوي دي. خو د دې مفکورې منوونکي پوهان (په خاصه توګه ډاکټر مجاور احمد زیار) پر دا ټینګار کوي چې د ا توري د امیر کروړ لخوا د شعوري زیار په نتیجه کښې مینځته راغلي دي، او د پښتو نیولوجیزم پېل په ګوته کوي. خو ځیني څېړونکي (لکه مصموم هوتک) له دې نظر سره اختلاف لري، او پریکړه کوي چې دا توري یا د نیولوجیزم پېل د امیر کروړ په حماسي نظم کښې په منطقي څېړنه نه شي ثابیتېدلی، او هغه توري چې امیر کروړ راوړي دي، کېدای شي عادي توري وي. خو دا پوښتنه یوې علمي او تحقیقي پلټنې ته اړتیا لري چې پر خپل وخت به وڅېړل شي. تر دا لمخه چې د پښتو نیولوجیزم باقاعده غورځنګونو ته ځیر شو، ښه به دا وي چې د نیولوجیزم تعریف، جوړښت او ارزښت په ګوته کړو.

د نیولوجیزم توری د یونانی ژبې له دوو مرکب تورو " نیو " (New) او "لوګوس" (Logos) څخه اخیستل شوی ټکی دی چې مانا یې د نوي توري علم یا خبره ده. داسي نیولوجیزم په

---

* Lecturer,Depatment of Pashto, UOB

اصطلاح کښې د نوو ټکو د جوړښت او رغولو علم ته وئیل کیږي. د نیولوجیزم دپاره په پښتو کښې د نویزونه او خپلاسي رغاونې اصطلاوې استعمالیږي، چي د نیولوجیزم پور

ژباړه(Loan-Translation) :ده. نیولوجیزم د اوس مهال یوه توده او اړینه موضوع ده چي پر نړیواله کچه یې د ژبپوهانو پام و خپلې خوا ته اړولی دی، او د ټیکنالوجي او انټرنیټ پرمختګ، د رسنۍ کردار او د نړۍ په یوه کلي بدلېدل د نیولوجیزم ارزښت نور هم زیات کړئ دی. پوهان په دې خبره متفق دي چي پر نړیواله کچه بشپړه ژبه وجود نلري، او ژبې د وخت او ټولنیز ارزښتنو په رڼا کښې د تحویل او تغیر اصولونو ته غاړه ږدي، مانا جدت خپلوي. د ویب پاڼه د نیولوجیزم په حقله داسي معلومات راکوي.

> "A neologism (from Greek néo-, "new" and lógos, "speech, utterance") is the name for a relatively recent or isolated term, word, or phrase that may be in the process of entering common use, but that has not yet been fully accepted into mainstream language. Neologisms are often directly attributable to a specific person, publication, period, or event." (1)

ژباړه:" نیولوجېزم د یوناني ژبې له دوو تورو "نیو او لوګوس" څخه وتلی توری دی چي په بشپړه توګه هغه نوي تورو او یا د هغه جملو دپاره کارول کیږي چي اوس ورځنۍ خبرو ته ګډیږي، خو دغه لاتر اوسه په بشپړه توګه ژبې نه وي خپل کړي. نیولوجېزم زیاته و یوه ټاکلي سړي، مطبوعه، پیر او یا د یوې پېښې سره اړیکه لري."

خو پوهان د نیولوجیزم د اصولونو په ټاکلو کښې سره اختلاف لري، او دې پریکړې ته اړتیا لري چي نیولوجیزم (یا نوی رغول شوی توری) به تر څو پوري نیولوجیزم یا نوی وي، او هغه کوم علتونه دي چي هغه د نیولوجیزم له تعریف څخه غورځوي او د عامې پانګې برخه یې ګرځوي. د یوکرانن وتلی ژبپوهه M.I. Mostovy د دې اظهار داسي کوي.

> "The Ukrainian philologist professor M.I. Mostovy states that "There are no clear criteria of defining neologism as a linguistic phenomenon."(2)

ژباړه:"د یوکرانن ژبپوهاند پروفیسر ایم ایي مستوي وائي: چي نیولوجیزم د یوې ژبني پدیدې په هیڅ یو داسي واضح تعریف نلري."

جون ایلیګو د نیولوجیزم په ویبپانګه "Fifty Years Among The New Words: A Dictionary of Neologisms" کښې د نوي لغت تعریف داسي کوي.

> "A new word is a form or the use of a form not recorded in general dictionaries." (۴۶)(3)

ژباړه:"نوی توری یا خوپخلپله یو هیت دی او یا د یوه هیت کارول دی کوم چي په عام ویبپانګو کښې نه وي خوندي شوی."

ډاکټرمجاور احمد زيار د کره پښتو ليکلو وييپانګه پر دې لاندي برخو ويشي.ډاکټر زيار په "ليک لارښود(يوه پښتو-کره پښتو)" کښې د نيولوجيزم په حقله داسي راوړي.

۱-"ګړدودي وييونه يا ګړويزونه، ۲-لرغوني يا ارکاييک وييونه او يا زړويزونه

۳-خپلاسي يا مصنوعي وييونه يا نويزونه، ۴-پور يا مستعار او د خيل وييو يا پورويزونه." (4)

پوهان په دې خبره په يوه خوله دي چي د نيولوجيزم ارزښت له انټرنيټ او رسنۍ د پرمختګ سره په څو چنده زيات شوی دی او د يوې ژبني پديدې بڼه يې خپله کړې ده. د دې غوښتنو په رڼا کښې هر ژبه لګيا ده د دې دپاره تدبيرونه نسي او هڅې کوي چي څنګه له دې سره لار هموار کړي. پښتو ژبه هم يوه لرغونې ژبه ده چي تاريخي سابقه لري، د دې لرغونې سابقې په رڼاکښې چي کوم علمي او اکېډميک غورځنګونه د نيولوجيزم يا پښتو علمي کولو دپاره پېل شوي دي، دلته يې لنډه پېژندګلوي کوو.

د پښتو ژبې د ودې او پرمختګ دپاره په منظم ډول اکاډميک غورځنګونه په نولسمه پېړۍ کښې پېل شوي دي. په دې اړه چي د پښتو نيولوجيزم او ليکدود دپاره هر زيار ايستل شوی دی هغه خو يا د علمي ادارو، ادبي ټولنو لخوا دی او يا په شخصي بڼه تر سره شوی دی. هغه تحريک چي پېرروښان او خوشحال خان خټک د خپل شعوري زيار په استازيتوب د پښتو ژبې د پرمختګ دپاره پېل کړی و، تر ډېره د پښتو ادب پر مېنه خپور پاته شو. خو په دې تاريخي پړاو کښې د پير محمد کاکړ معرفته الافغاني او د امير شيرعلي خان پښتو بولۍ او عسکري نومونه او ورپسې مرکه د پښتو، د کندهار ادبي انجمن، کابل ادبي انجمن او بيا د دې دوو په يو کولو د"پښتو ټولنې" پرانستل د پښتو ژبې د پرمختګ او ودې دپاره شعوري هڅې وې چي وخت پروخت پېل شوي دي او د پښتو نيولوجيزم په تاريخي پړاو کښې يې خپله برخه لوبولې ده. له دې پرته د پېښور پښتو اکاډمي نوم د يادولو وړ دی چي له وړومبۍ ورځې څخه خپلې ټاکلي موخې مخ په وړاندي بيايي او هڅه کوي چي پښتو ژبې ته ورپېښې ستونځوي د سيمنارونه، جرګو او غونډو د لاري وسنجوي. راځو هغو تحريکونو ته لنډه کتنه کوو چي د پښتو ژبې د پرمختګ او نيولوجيزم دپاره يې زيار اېستلی دی.

امير شېر علي خان (۱۸۶۳-۱۸۷۸)**(Amir Sher Ali Khan)**

د پښتو ادب په وېړه لمنه کښې د امير شېر علي خان هڅې د دولت په توانيدلو او پښتو ژبې په بډايي کولو کښې لويه برخه لري، او هر وخت د پوهانو او ليکوالانو لخوا په ښه نامه ياد شوی دی. شېرعلي خان د امير دوست محمد خان زوی او د وزير اکبر خان غازي کشر ورور وو، چي د پلار (امير دوست محمد خان له مرګه-۱۸۶۳) وروسته يې د دولت واګې په لاس کښې واخيستې او د نوي حکومت جوړښت يې په نوي انداز اعلان کړ. له دې سره شېرعلي د دولتي

چارو د عملي کولو دپاره د نوموړو شخصياتو يوه جرګه (Cabinet) وټاکله او دهغو دپاره يي پښتو نومونه ترتيب کړل. امير شير د نورو دولتي چارو په څنګ کښې د پښتو ژبې د رواجولو او عملي کولو هڅې هم پېل کړې. تاريخي اسناد په ډاګه کوي چې د امير شېرعلي خان پښتو نومونه د پښتون-افغان په تاريخ کښې هيڅ داسي سارى نلري چې پخوانيو اميرانو د پښتو ژبې د پرمختګ دپاره په رياستي سطحه اخيستى وى. شېرعلي خان د خپلو وزيرانو دپاره داسي د پښتو نومونه ټاکلي وو. هغه نومو ته غوث خيبري په خپل اثر "پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زنځيرونو کې" داسي پاملرنه کوي.

۱-"سيد نور محمد شاه کندهاري د صدر اعظم په توګه (د لوي مختار) په نوم.

۲-عصمت الله خان غلجي جبارخېل د کورنيو چارو د وزيرپه توګه، چې لقب يې په حشمت الملک و، د (لوي مين د غرو ملک) په نوم.

۳-ارسلاح خان غلجي د بهرنيو چارو وزير(لوى دباندي) په نوم.

۴-حبيب الله خان وردګ د ماليې وزير، چې د مستوفي لقب يې درلود، د (لوى ملک) په نوم.

۵-حسين علي خان سپه سالار حربيه وزير، د (ټولمشر) په نوم.

۶-احمد علي خان تيموري معيرخزانه د امرکل د (لوټولونې) په نوم.

۷-المحمد حسن خان، چې لقب يې د ببرالملک و، د پاچا سرمنشي، د (لوى کښل) په نوم." (5)

شير علي خان په دولتي چارو کښې د پښتو ژبې په منظمه توګه راوجول پېل کړل، او د نوي حکومت تر اعلان وراندي يي د هغو ټولو خلګو دپاره پښتو نومونه وټاکل چې له درباره سره تړلي وو. په دولتي حواله دا يوه سپېڅلې هڅه وه چې امير د پښتو نيولوجيزم په عملي کولو پوري پېل کړه. هغه نومونه غوث خيبري داسي راوړي دي.

۱-"ايشيک اقاسي شېردل خان ته د(لوى ناب) لقب ايشيک اقاسي وروسته په (شاغاسي) واوښت.

۲-د شېردل خان زوي خوشدل خان ته د (کملي ناب) لقب.

۳-ميرزا محمد حسن خان دبير ته د (کمناب) لقب." (6).

د دې ويش امير دا پښتو نومونه واقعي د ايراني کلتوري ښکېلاک د ماتولو په هغو سپڅېلو هڅو کښې يوه تلپاتې هڅه وه چې ملي ژبه (پښتو) يي له پېړيو څخه په شکنجه کښې راوستې وه. دا يو تاريخي حقيقت دى چې پښتنو اميرانو و فارسي ته تر پښتو زياته پاملرنه کړې ده او هر کله يي پښتو د يوې دويمې ژبې په حيث کارولې ده. خوامير شېرعلي له پښتو او پښتنو سره دا دوه-روخي نه وزغمله او سم د لاسه يي د دې دپاره لاري ولټولې. او غوښتل يي چې پښتو

ژبه د افغان ملت د ملي ژبې په رتبه بېرته بحاله کړي. څېړنوال محمد معصوم هوتک "پرمعياري ژبه د معيار په ژبه يوه څېړنه" کښې د شېرعلي و دې پښتو نومونو ته د پښتو پالنې او يو منظم دولت د عمومي پلان يوه وړه کړئ ويلې ده. هغه ليکي.

"د امير شېر عليخان د وخت پښتو نومونې د هغه امير له خوا په هيواد کي د نوي مدنيت او يوه منظم دولت د جوړيدو له پاره د عمومي پلان يوه کوچنوټي کړی ده او په رشتيا سره هم بايد د نومورې امير په محاسنو او هيوادپالوهلوځلو کي وشمېرل سي. د ده دا کار د پښتو پالنې يوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي." (7)

شير علي د اميری واکې اخستلوسره د يو منظم دولت د جوړولو دپاره د غشتلي لښکر تابيا وکړه او پښتو نومونه يې ورته وټاکل. د دې مقصد د اصلولو دپاره له انګريزي څخه کتابونه په فارسي وژباړل شول، خو اصطلاحات يي په پښتو دي. معصوم هوتک پخپل پورتني اثر کښې د پښتو بولی او عسکري اصطلاحات داسي په ګوته کړي دي.

"د دې لښکر د جوړولو له پاره مقررې او کتابونه له انګرېزي څخه په فارسي ترجمه سول چي (شرح قواعد پياده ګان پلتن) ، (کتاب قواعد رساله) او (کتاب قواعد پلتن) نومېږي. د دې کتابو ژبه فارسي ده خو بولی او عسکري اصطلاحات يي پښتو دي." (8)

له بده مرغه د اميرشېرعلي خان دغه دولتي او عسکري نومونه مخ په وړاندي نه وپالل شول. د بېروني استعمارګر بريدونه او کورنی شخړې هيڅکله افغان ملت و دې ته نه دی لمسولی چي د علمي پرمختګ دپاره ګامونه پورته کړي. خو د اميرامان الله خان د راتګ سره د روڼ صباوون استازي ښکاره شوې او ورسره د سوچه پښتو پاللو دپاره زمينه برابره کړه. د اميرامان الله خان دوره د سوکالي او امن دوره بلله کيږي او هغه لوی ټېرونه چي د اميرحبيب الله خان او امير عبدالرحمن خان په دورو کښې کوچېدلي وو، بېرته ته خپل وطن ته راستون شول. په دې نومونو کښې يو ستر نوم د علامه محمود طرزي دی چي له ترکيه څخه بېرته خپل وطن ته راغلی او دسوچه پښتو پالنې دپاره يي خپل توان او قوت ولګولی.

دعلومو اکاډمي هڅې او دريځ:

د تاريخ په داسي خړبجن او وينو لړلي پړاو کښې د علومو اکاډمي کابل بنسټ او علمي هڅې واقعي د يو روڼ صباوون زيری دی.د تاريخ او ادب پوهان په دې متفق دي چي دامير حبيب الله خان او د ده د زوی امان الله خان واکمني د علم او زدکړې دپاره په تاريخي او عملي توګه غوره دورې بللې شوې دي. په دې روښاني دورو کښې د سراج الاخبار او مرکه د پښتو (چي اوس يې نوم د پښتو مرکه مستعمل دی) مينځته راتلل د پښتو ژبې د علمي کولو په لور اغيزمندې هڅې وي چي وروسته د ادبي ټولنو دپاره يو بنسټ وګرځېدې. د پښتو مرکه د ژبې وړومبی علمي

ټولنه ده چي په منظمه توګه يې د پښتو ليکدود او پرمختګ دپاره کار پېل کړئ. دې مرکې د پښتوهغه زوړ ليکدود د څه بدلون پرته په خپلو ليکونو کښې خوندي ساتلی دی، چي له پخوا څخه راروان و. په حقيقت کښې مرکه د پښتو د پښتنانه قام د پنځه زره کلن تاريخ د ارتقايي سفر يو بل پوړ دی چي د پښتو ادب د پرمختګ او علمي کولو وظيفه يې د شخصي لاسونو څخه و اجتماعي متو ته ولېږدوله او د نړۍ سره يې د متمدن ژوند په لور اغاز پېل کړئ. خو له بده مرغه د اميرامان الله خان د واکمني له ختمېدوسره د پښتو ژبې د ترقي او پرمختګ دپاره پرانستل شوې مرکه هم وتړل شوه. د پښتو مرکه د پرانستلو په تاريخ کښې اختلاف ليدل کيږي. عبدالکريم بريالي په خپل اثر"د پښتو ليکدود" کښې ۱۳۰۲ش ق يادوي خو د علومو اکاډمي تاريخچه کښې ۱۳۰۱ثبت شوی دی.

"په کابل کښې په کال ۱۳۰۲ ش ق کښې د پښتو مرکه جوړه سوه او کتاب يې وليکي په هغه پخوانۍ ليک کښې يې څه بدلون راوستي." (9)

خو وجيه الله شپون "د افغانستان د علومو اکاډمي تاريخچه" کښې د پښتو مرکه پرانستلو نېټه د ۱۳۰۱ ش. کال (۱۹۲۲م) په ګوته کوي.

"پښتو مرکه: يا (مرکه د پښتو) د ۱۳۰۱ش. کال د عقرب په مياشت (۱۹۲۲م) کې د شاه امان الله خان د واکمنۍ په دوره کي د مولوي عبدالواسع په رياست د کابل د ارګ په شمالي برج کي پرانستل شوه او په ۱۳۰۲ش کال (۱۹۲۳م) يي د دريم رياست په توګه د پوهني وزارت په آډانه کي فعاليت کاوه او په هيواد کي د لومړني علمي او اکاډميک مرکز په توګه پېژندل شوی دی. دا موسسه د ۱۳۰۳ش کال په اړودوړ کي له منځه ولاړه." (10)

د پښتو مرکې لومړئ مشر عبدالواسع خان کاکړ و، او پر دولس غړو مشتمله وه. د پښتو مرکې په لومړي ځل د پښتو ليکدود او ژبني ستونځو د هوارولو دپاره په منظمه توګه کار پېل کړ او دوه کتابونه "پښتو پښويه او يوازينۍ پښتو" يي د پښتو ادب لمنې ته ډالئ کړل. خو له بده مرغه د اميرامان الله خان په ضد د رجعتي ملا سقاوي لخوا عمليات پېل شول او امير يي په دې مجبور کړی چي خپل هيواد پريږدي. د رجعت پسندي له دې عملياتو سره د روښانې دورې لمر په هيواد کښې پريوت. او ورسره د پښتو ژبې د پرمختګ او ودې دپاره پرانستل شوې مرکه هم وتړل شوه. معصوم هوتک ليکي چي د امان الله خان د واکمنۍ له ختمېدو سره د پښتو مرکه هم وتړل شوه چي د پښتو ژبې د روڼ صباوون دپاره يو زيری وو. هغه داسي په ګوته کوي.

"مرکه د پښتو د اماني دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده." (11)

د سقاوي دوره د افغانستان په تاريخ کښې د رجعت او انارشي (Anarchy) دوره بللې شوې ده. په دې دوره کښې د امير امان الله خان د واکمنۍ لمنه رانغاړل د مدنيت ور تړل وو چي

اثرات يي پرټول وطن خپاره شول، خو د واکمني دا دورې تر ډېره دوام ونموند. د حبيب الله کلکاني (سقاوي) د واکمنۍ له ختمېدو سره د دولت واګې د محمد نادرخان لاس ته راغلې، چې د پښتو ادب دپاره يو زرين دور ثابت شو. په دې دوره کښې د ټولنو د پرانستلو يوه نوې لړۍ پېل شوه چې پکښې د ''کابل ادبي انجمن'' (انجمن ادبي) بنسټ په کال ۱۳۱۰ش کښې کښېښودل شو، او بيا يو کال ورسته په کندهار کښې د ''پښتو انجمن'' وړومبۍ ډېره د محمد ګل خان مومند په لاس کښېښودل شوه. محمد ګل خان مومند، په ''لنډکي پښتو او پښتونواله'' کښې د دې يادونه داسي کوي.

> ''کله چي د کندهار تنظيمه رئيس و، نو هلته يې د محمد نادر شاه شهيد په اراده په ۱۳۱۱لمريز کال کي د پښتو انجمن لومړۍ ډبره کښېښوده چي بيا همدغه انجمن کابل ته را وغوښتل شو او د کابل له ادبي انجمن سره يو ځاى شو چي وروسته بيا (پښتو ټولنه) ځني جوړه شوه.'' (12)

اروښاد محمد ګل خان مومند پخپله صدارتي وينا کښې د ''پښتو انجمن کندهار.'' تګلار او وظيفه وضع کړله چي يوازينۍ موخه يې د پښتو ژبې پرمختګ وو. د ټولنې په تګلاره کښې پښتو ژبه د يوې علمي ژبې په حيث معرفي کول، ژبې او ادب ته ترقي ورکول او فولکلوريک اثار را ټول او خپرول شامل و. پښتو ټولنې د پښتو ليکدود د اصلاح او يو کولو دپاره له اولې ورځې په دې تکل کښې وه چې يو ليکددو غوره کړي. ددې دپاره د پښتو ټولنې لخوا د ۲۵ پوهانو وړومبۍ غونډه په ۱۳۲۱(۲۱مئ ۱۹۴۲) کښې را وغوشتل شوه چي د ليکدود دپاره يې پر ۲۱اختلافي موادو باندي فيصله وکړه. عبدالکريم بريالۍ د پښتو ژبې د املا په حقله ليکل شوي اثر ''د پښتو ليکدود.'' کښې د پښتو ټولنې لخوا رابلل شوې علمي جرګې نېټه داسي په ګوته کوي.

> ''په کال ۱۹۴۲ کښې د ليکوالو يوه جرګه وسوه چي د ليک دود لاري او قواعدوټاکي.'' (13)

پښتو ټولنه له لومړۍ ورځې څخه په دا هڅه کښې وه چي څنګه وکړاى شي چي د پښتنو دپاره يو ليکدود وټاکي. د دې مقصد د حاصلولو دپاره پښتو ټولنې د جرګو او غونډو لړۍ پېل کړه، او د پښتنو پوهانو يوه بله غونډه په کال ۱۳۲۷ش کال (۱۹۴۸) په کابل کښې راوبلل شوه، چې پکښې د پاکستان د برو پښتنو پوهانو ۱۹ کسيزه ډلې هم ګډون کړي وو. د دې جرګې يوازينۍ مقصد دا وو چي پښتو ليکدود د لېهجوي اختلافه را بهر کړي. له هم دې سوبه يي د ګډونوالو زياتې فيصلې د ليکدود د يووالي په خاطر ومنلې. پښتو ټولنې په دې اړه لومړۍ دوې جرګې يوازي د پښتو ليکدود د معيار ټاکلو دپاره جوړې کړې وي چي د ليکدود ستونځې وسنجوي. خو په ۱۹۵۴ کښې د پښتو ټولنې په اهدافو کښې يو ښکاره تحول او تغير راغلى. په

دې بدلون کښې د نیولوجیزم او ژبپوهنې د نوي پلټنو دپاره تګلاره و ټاکل شوه. څېړنوال محمد معصوم هوتک و دې بدلون ته داسې اشاره کوي.

"په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولنې په اهدافو او وظایفو کې یو ژور بدلون راغی او د نویو وظایفو په لړ کې یې د پښتو ژبې لغاتو او قواعدو تدوین د ضرورت له مخې د نویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول، ادبي او لغوي څېړنې او د پښتو په لساني علومو پورې مربوط اثار لیکل او خپرول شامل سول." (14)

د ټولنې په تګلاره کښې دا تحویل د نوې ژبپوهنې په لور یو اغېزمند ګام وو چې د ټولنې لخوا واخستل شو. په دې کښې په تېره بیا د نوو اصلاحاتو او تورو وضع کول د نیولوجیزم په لور یو شعوري ګام وو. داسې ټولنې د خپلو جرګو لړۍ توده وساتله او لس کاله وروسته یې دریمه جرګه په ۱۳۳۷ش کا (۱۹۵۸ګست ۲۷) په کابل کښې را وغوښتله. په دې جرګه کښې د افغانستان د پوهانو پرته د شمالي پښتونخوا او جنوبي پښتونخوا (بلوچستان) پوهانو هم ګډون کړئ وو. د دې جرګې موخه د پښتو لیکدود او ګرامري ستونځې هوارول وو، او په دې حقله هغه ټولې فیصلې چې په دریمه غونډه کښې تر سره شوې وې، لوستونکي هغه د محترم مصوم هوتک کتاب پر معیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څېړنه مخ ۵۵ او د عبد الکریم بریالي کتاب د پښتو لیکدود مخ ۱۱۶مخ د دې کښې لوستلې شي.

لنډه دا چې د علومو اکاډمي د بشري او طبیعي علومو په څنګ کښې د پښتو ژبې د ودې او علمي پرمختګ دپاره ځانله بېل د ژبو او ادبیاتو اداره لري چې د ژبپوهنې، ادب، فولکور او ټولنیز علومو کښې خپله وظیفه تر سره کوي. او ورسره په ډېر زیات شمېر کښې محصلین/ لوستونکي خپل تدرسونه په بېلا بېلو مضامینو کښې حاصلوي.

د پښتو اکاډمي پېښور هڅې او دریځ:

ادبپوهان په دې خبره په یوه خوله دي چې د قومونه پرمختګ او ترقۍ په منډه کښې د علمي ادارو کردار یو منل شوی حقیقت دی. که څه هم په افغانستان کښې د پښتو ژبې د ودې او پرمختګ دپاره علمي او ادبي ټولنې پرانستل شوي وې او په خپلو علمي او تحقیقي وظیفو بوختې وي. خو د پښتو ژبې او ادب په حقله د پوهانو او لیکوالو علمي او تحقیقي څېړنې او د دې په نتیجه کښې پریکړې نیغ په نیغه د کرښې دیخوا پښتنو دپاره په عملي کولو کښې ستونځې لېدل کېدلې. په تایخي توګه د یوه قام په دوو هیوادونو کښې وېشل له کلتور سره د پښتو ژبه او ادب ته هم ډېر زیان رسولی دی. د دې زیان د مخنوي دپاره د کوچنی وچې (Subcontinent) د تقسیم وروسته د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ دپاره د یوې داسې ادارې (اکاډمي) سپارښتنه په وړومبي ځل په ۱۹۴۸ کښې د پښتونخوا د ادیبانو او عالمانو لخوا په یوه ادبي غونډه کښې وړاندې شوه چې د باچا ګل صاحب په صدارت کښې د اسلامیه کلب پېښور په یوه هال کښې

راغوښتل شوې وه. له بده مرغه پر دې تجویزباندې په اته کاله کښې په عملي توګه هیڅ کار نه وسو او اته کاله پس د پېښور یونیورسټي په څنګ کښې "پښتو اکاډمي" جوړه شوه. چې د پښتو ژبې، ادب او کلتور د ودې دپاره به هڅې کوي. کریم بریالۍ د پېښور پښتو اکېډمې د جوړېدو حقله داسې لیکي.

"کله چې په کال ۱۹۵۶کښې د پیښور پښتو اکېډمې جوړه سوه نو مولانا عبد القادر مرحوم د هغې لومړۍ چېرمین وټاکل سو." (15)

پښتو اکاډمي د پښتو لیکدود پاره لومړي غونډه د خپلې پرانستنې یو کال ورسته په پیښور کښې راوغوښتله. په دې غونډه کښې د افغانستان لوی پوهان لکه صدیق الله رښتین، ګل باچا الفت، قیام الدین خادم او د پښتونخوا څخه دوست محمد کامل صاحب، عبدالخالق خلیق، اجمل خټک، فضل حق شیدا، رشید علي دهقان او داسې نورو ډېرو پوهانو او علمامو ګډون وکړ. په دې غونډې کښې د لیک په اړه ډېرې موهمې فیصلې وسولې. د یادونې وړ خبره دا ده چې لوی سیاست مدار خان عبدالصمد خان اڅکزی د "پښتو ژبه او لیکدود" په نامه یو وړکوټی کتاب په ۱۹۵۶کښې چاپ کړ چې د پښتو ژبې پوهانو، لیکوالانو او مینه والو ته یې د خپلې ژبې د لیک دود پر نیمګړتیاو، پرمختګ او څېړنې دپاره وړاندیزونه کړي وو. که څه هم د دې غونډې محرک عبدالصمد خان اڅکزی وو، خو هغه د څه ناخلاصې له وجې په دې علمي غونډه کښې شرکت نه وو کړي.

د پوهانو او لیکوالانو په دې غونډه کښې ډېرې فیصلې وشوې چې پکښې د چاپ دپاره خط نسخ وټاکل شو، او د پښتو څلور توکي، ځ، څ، ږ او ښ دې هم دهغسې لیکل کیږي. لوستونکي د دې فیصلو نور تفصیل د محترم عبدالکریم بریالۍ کتاب "د پښتو لیک دود" پر صحفه نمبر ۱۲۳کتلالی شي. پښتو اکاډمي دویمه غونډه د اپریل پر لسمه په پېښور کښې راوبلله. په دې غونډه کښې د افغانستان او پښتونخوا څخه هغو ټولو پوهانو او علمانو شرکت کړی وو چې د پښتو اکاډمي په تېره غونډه کښې را غوښتل شوي وو. د لیکدود او دخیل تورو په حقله ډېرې پریکړې وشوې. د نورو فیصلو په څنګ کښې د مستعارو لغتونو په حقله دا فیصلې و شوې.

دخیل توري: (Borrowed/adopted words) د عربي ژبې هغه ټول مستعار توري چې په پښتو کښې مروج شوي دي، په هغو کښې دې هیڅ بدلون نه راځي او په هغه خپل اصلي بڼه کښې دې لیکل کیږي. لکه، ظالم، قصه، قمیص او داسې نور. په پښتو کښې د خپلو تورو دپاره دا فیصله وشوه چې د لیک په وخت کښې به لومړۍ پام ږغ ته بیا ریښې او ګرامر (پښویه) ته ورکول کیږي. محترم کریم بریالي د دې غونډې فیصلې په خپل یاد شوي اثر کښې په تفصیل سره راوړې دي. لوستونکي د نورو فیصلو دپاره د پښتو لیک دود مخ ۱۲۵کتلالي شي، خو دلته یې هغه دوې فیصلې راوړو چې زموږ له تحقیق یعني له نیولوجیزم سره اړه لري.

۱-"د عربي کوم ټکي چي په پښتو کښې مروج دي هغه دي په خپل اصلي شکل لیکل کیږي لکه قمیص، قصه، ظالم، حمد او ځیني توري د دې قاعدې نه مستثني وګرځول سول لکه، تپوس، ایسار، اودس، پام، لالټین، تاخ، اریان، دریان (یوځا ئ) شمکور، بخمل، وخت او دغسې نور.

۲- د پښتو د خپلو ټکو په لیک کښې لومړۍ صوت (ږغ) ته بیا ریښي او ګرامر ته وکتۍ سي." (16)

د پښتو اکاډمي پېښور د دې غونډې وړومبۍ فیصله د عربي د مستعارو تورو سره تړلې ده چي پښتوژبې ته د مذهبي تعلماتو په ترڅ کښې را ننوتي دي. د دې یادونه د لغت جوړولو په اصولونو کښې پورته شوې ده چي دخیل توري په دوه رنګه وي. یوه ته مستعار توري وائي چي نیغ په نیغه یې یوه ژبه خپل کړي او دویم رنګ ته پور-ژباړه یا مفغن (Loan -Translation) توري وایي چي یوه ژبه یې د خپل ګرامري ساخت او اصولونه سره سم ترکیب کړي. دویمه فیصله د پښتو تورو سره اړه لري. په دې کښې به اول ږغ، ریښې او بیا ګرامر ته پام اړول کیږي.

ژبه او علم د قدرت د بدلون تابع دي او له هر ټولنیز او علمي پرمختګ سره بدلیږي. د دې تحول په رڼا کښې د ژبې او ادب اصولونه تغیر خوري او د وخت د غوښتنو سره سم ترکیب کیږي. پښتو اکاډمي پېښور په دې حقله وخت په وخت د پوهانو او علمانو علمي غونډې راغوښتې دي او هڅه یې کړې ده چي د وخت د غوښتنو سره سمې فیصلې د پښتو ژبې او ادب دپاره فیصله کړي. دلته د دې خبرې یادونه به بې ځایه نه وي چي پښتو ژبې ته د یوه منل شوي لیک په لاره کښې بې شېمره خنډونه دي. تر ټولو وړومبۍ ستونځه د یوه پښتون قام په دوه هیوادونو کښې وېشل او د دوو بېلا بېلو دولتونه تر اثر لاندي ژوند کوي. په داسی حال کښې هره فیصله که هغه د علومو اکاډمي وي او یا د پښتو اکاډمي پېښور لخوا وي او یا د کوټې پښتو اکاډمي لخوا وي، په عملي کولو کښې خنډونو لیدل کیږي. دا بېلتون د ژبني ستونځو په هوارولو کښې یو لوی خنډ بلل کیږي. دویمه ستونځه بیا په پاکستان کښې د پښتنو په څلورو بېلا بېلو ایالتونو کښې ویشلو سره اړه لري، چي د پښتو ژبې د یو لیکدود او ژبني فیصلو د عملي کولو دپاره خنډ بلل کیږي. د دې ټولو ستونځو برسیره، د یوې غونډې ارزښت هغه وخت په ګوته شو کله چي پښتانه لیکوال د ترهګري له سوبه د کرښې دېخوا ته را وکوچېدل. دلته د لر او برو پښتنو لیکوالو نزدیکت د یوې لویې علمي غونډې بنسټ اچولو ته لار هواره کړله. دا غونډه د پښتو اکاډمي پېښور لخوا په ۱۹۹۲کال په باړه ګلۍ (خیبرپښتونخوا) کښې را وبلل شوه. په دې غونډه کښې د افغانستان او پاکستان ګڼ شمېر لیکوالو شرکت کړی وو. د اکاډمي لخوا د هرې سیمې د نمانیدګي په حیثیت یوسل څلویښت ته نېږدې لیکوالو ته بلنه ورکړل شوې وه. د درې ورځیني سمینار په پیل کښې د ځیني ګډونوالو لخوا یوه جرګه وټاکله شوه. او هغې شل کسیزه جرګې د

ټولو په نماهندګي د پښتو ژبې لیکدود په اړه ډیرې ګټورې فیصلې وکړې. چې وروسته بیا د سېمنار د ګډون والو لخوا ومنل شوې. کریم بریالئ په دې حقله په خپل اثر "د پښتو لیک دود" کښې داسې لیکي.

"د ټولو سیمو د لیکوالو په نمائندګي او مشوره یې یوه درنه جرګه وټاکله چې په هغو کې د ژبې اولیک لاړې علمي صلاحیت هم موجود وو هغو د درو ورځو د باریک علمي بحث وروسته یوه لار وټاکله، په دې غړو کښې درې تنه اعزازي غړي وټاکل سول او نوره کمیټیې ددوئې سره په شلو تنو باندې مشتمله وه." (17)

د دې جرګې د غړو نومونه محترم کریم بریالئ په خپل کتاب (د پښتو لیکدو) کښې پر مخونو ۵۷-۱۵۶ باندې ورکړي دي. د باړه ګلې د سیمنار فیصلې زیاتر د لیکدو سره اړه لري. دلته هغه فیصله یا فیصلې راوړو چې په دې جرګه کښې د نیولوجیزم سره اړه لري.

۱- "هغه کلمې چې د عربي او فارسي نه پښتو ته راغلې دي او معني ېې هم هغه ساتلې ده هغه به په خپل اصل شکل کښې لیکلائ سي لکه قمیص قصه، ضعیف او هغه کلمات چې پښتو خپل کړي دي، معني یا شکل یې بدل سوئ دئ هغه به په پښتو کښې په اوښتې شکل لیکل کیږي لکه تپوس، پام او د عربي مخصوص ټکي به د پښتو په کلمتاتو کښې نه لیکو مثلاً تورخم، به په ت لیکو په ط به یې نه لیکو. ۲-هغه ټکي یا کلمې چې د عربي او فارسي نه د پیښ په حالت کښې راغلي دي په پېښ به لیکئ سي یعني په خپل رنګ کښې لکه ګل، بلبل، هغه پښتو کلمې چې پیښ لري هغه به په مجهوله واو لیکئ سي لکه پوښتنه، مور او نور داسي." (18)

د باړه ګلې د سیمنار نورې فیصلې د محترم ډاکټر راج ولي شاه خټک په کتاب د پښتو د نوې املا او د کریم بریالئ کتاب د پښتو لیکدود کښې لوستلی شي. د باړه ګلې سیمنارله فیصلو سره که یوه اړخ ته پوهان د یوالي اظهار کوي خو دا بل لوري ته ډیرو پوهانو نیوکې کړې دي چې د باړه ګلي د سیمنار فیصلې په بشپړه توګه نه دي منل شوې. په دې پوهانو کښې د قلندر مومند نوم تر ټولو اول دی. قلندر صاحب په دې سیمنار کښې برخه نه وه اخیستې، خو نیوکې یې تر ټولو زیاتې کړې دي. لنډه دا چې د باړه ګلې سیمنار فیصلې د پښتو ژبې لیکدود او ژبني ستونځو د هوارلو په لور یوه سپڅېلې هڅه وه چې د پوهانو لخوا واخیستل شوه او تر اوسه پورې د مستندو پریکړو په توګه پلې کیږي.

حوالې

۱ - https://en.wikipedia.org/wiki/Neologism: (Visited last time on April 3, 2017).
۲ - Yaroslav Levchenko, Neologism in the lexical system of modern English on the mass media material, Master's Thesis, 2010, page 9.
۳ - ۴۶ –Algeo, John, Fifty Years Among The New Words: A Dictionary of Neologisms, 1941-1991, Cambridge University Press, Page No 2.
۴- زیار، مجاور احمد، لیک لارښود (یوه پښتو-کره پښتو)، د ساپي پښتوڅېړنېاوپراختیامرکز، چاپ، ۱۳۸۵/۲۰۰۶مخ ۹.
۵- خیبري، غوث، پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زنځیرونو کې، دانش خپرندویه ټولنه،چاپ ۲۰۱۰م/۱۳۸۸ل، مخ ۹۸-۹۹.
۶. هم دغه اثر، مخ ۹۹.
۷- هوتک، محمد معصوم، پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څېړنه، علامه رشاد خپرندویه ټولنه/کندهار، دوهم چاپ ۱۳۹۰ش/۲۰۱۱ع، مخ ۷۹.
۸. هم دغه اثر، مخ ۹۱.
۹. بریالئ، عبدالکریم، د پښتو لیک دود، پښتو اکیډمي کوئټه، چاپ ۲۰۰۰، مخ ۱۰۴.
۱۰- شپون، وجیه الله، (ژباړن:)، د افغانستان د علومو اکاډمي تاریخچه، (مائیکورو سوفټ فائیل) مخ.
۱۱- هوتک، محمد معصوم، پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څېړنه، مخ ۵۲.
۱۲- مومند، محمد ګل خان، لنډکي پښتو او پښتونواله، بېنوا فرهنګي ټولنه، کندهار، چاپ ۱۳۸۳مخ ۶
۱۳- بریالئ، عبدالکریم، د پښتو لیک دود، پښتو اکیډمي کوئټه، چاپ ۲۰۰۰، مخ ۱۰۷
۱۴- شپون، وجیه الله، (ژباړن:)، د افغانستان د علومو اکاډمي تاریخچه، (مائیکورو سوفټ فائیل) مخ ۶.
۱۵-.بریالئ، عبدالکریم، د پښتو لیک دود، پښتو اکیډمي کوټه، چاپ ۲۰۰۰، مخ ۱۲۱
۱۶-.هم دهغه اثر، مخ ۱۲۵
۱۷- هم دغه اثر، مخ ۱۵۶
۱۸- هم دغه اثر، مخ ، ۱۶۱-۱۵۸.